

رابطه هوش هیجانی و کارآمدی بینشی، اخلاقی و حقوقی خانواده در طلاب خواهر متاهل جامعه المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ العالمیه

تاریخ دریافت: ۹۸/۴/۱ تاریخ پذیرش: ۹۸/۵/۲۰

زهرا جعفری^۱، فاطمه شریفی^۲، جعفر هوشیاری^۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه‌ی هوش هیجانی و مؤلفه‌های آن با کارآمدی خانواده طلاب خواهر متاهل شاغل به تحصیل در جامعه المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ العالمیه صورت گرفت. روش پژوهش از نوع هم‌بستگی و جامعه آماری کلیه طلاب زن متأهل المصطفی بود. با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی، ۲۲۵ نفر از طلاب مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی در سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در سال تحصیلی ۱۳۹۶ انتخاب شدند. برای انجام این پژوهش از دو پرسش‌نامه کارآمدی خانواده و پرسش‌نامه هوش هیجانی بار-آن استفاده شد. داده‌ها با استفاده از روش‌های آماری ضریب هم‌بستگی پیرسون، تحلیل رگرسیون خطی و سایر شاخص‌های آمار توصیفی تجزیه و تحلیل شد. نتایج نشان داد بین نمره کل کارآمدی خانواده و هر یک از شاخص‌های بینشی، حقوقی و اخلاقی آن با هوش هیجانی هم‌بستگی رابطه مثبت معنادار ($r=0/518$) وجود دارد. مؤلفه‌های بین فردی، خلق عمومی و مدیریت استرس، کارآمدی خانواده را به طور معنادار پیش‌بینی می‌کنند. این سه متغیر در مجموع ۳۱/۴ درصد از کارآمدی خانواده آزمودنی‌ها را پیش‌بینی می‌کنند. نتایج نشان داد هوش هیجانی به عنوان پیش‌بینی کننده کارآمدی خانواده عمل می‌کند. این یافته می‌تواند راه‌گشای سیاست‌گذاری‌های مناسب در زمینه ارائه برنامه‌های مرتبط با ارتقای کارآمدی خانواده در طلاب باشد.

کلید واژگان: هوش هیجانی، کارآمدی خانواده، زن، طلاب، جامعه المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ العالمیه.

۱. کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی قم. zjfy96@gmail.com

۲. دکترای روان‌شناسی و مدیر گروه روان‌شناسی مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی قم.

Fatemehshariff61@yahoo.com

۳. دانش‌پژوه دکتری قرآن و روان‌شناسی، استاد همکار گروه روان‌شناسی مجتمع آموزش عالی علوم انسانی جامعه المصطفی العالمیه. (نویسنده مسئول)

J.houshyari@yahoo.com

مقدمه

خانواده، بنیادی‌ترین واحد اجتماعی است که مبدأ بروز عواطف انسانی و کانون صمیمانه‌ترین روابط و تعاملات بین فردی است. خانواده به عنوان بخشی مهم از محیط اجتماعی، اولین بستر برای شکل‌گیری بنیادهای رفتاری محسوب می‌شود که از همان ابتدا مورد توجه اندیشمندان و پژوهش‌گران قرار داشته است. خانواده دارای کارکرد سالم، سهم سازندهای در سلامت جامعه و یکایک اعضای آن دارد؛ اهمیت آن به اندازه‌ای است که سلامت و بالندگی هر جامعه وابسته به سلامت و رشد خانواده در آن است.

صاحب‌نظران تعریف‌های متعددی برای خانواده مطرح کرده‌اند و هر تعریف به بعدی از ابعاد آن نظر داشته است. می‌توان خانواده را براساس مبانی اسلامی چنین تعریف کرد: «خانواده بنائی است که با پیمان زندگی مشترک یک زن و مرد مسلمان بنا نهاده می‌شود و براساس آن غالباً زن و مرد با فرزندان و گاهی فرزند همسر، پدر و مادر بزرگ در مسکنی واحد و در فضایی همراه با آرامش و محبت، تحت مدیریت و تأمین معیشت مرد زندگی می‌کنند؛ زوجین نسبت به نیازهای هم به‌ویژه نیاز جنسی مسئول و برای سایرین نقش محافظتی و پرورشی دارند» (سراغی و صفورایی، ۱۳۹۸). از دیدگاه اسلام، خانواده کارآمد، خانواده‌های است که با پای بندی اعضای آن به اعتقادات دینی و رعایت حقوق و اخلاق اسلامی، زمینه کشف و پرورش قابلیت‌ها و توانایی‌های آنان را در ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری فراهم آید (صفورایی، ۱۳۹۲، ص ۲۹). شاخص‌های خانواده کارآمد در منابع معتبر دینی در سه مقوله بینشی، اخلاقی و حقوقی طبقه‌بندی شده‌اند. در شاخص بینشی به مهمترین باورهای دینی یعنی ایمان به خدا، اعتقاد به رسالت و امامت و اعتقاد به معاد اشاره می‌شود که بر روابط و رفتارهای اعضای خانواده تأثیر می‌گذارد و آن را به خانواده‌های کارآمد تبدیل می‌کند. شاخص اخلاقی، آموزه‌های اخلاقی و ارزش‌های الهی انسانی است که رفتار انسان را تنظیم می‌نماید و بهترین ضامن اجرایی قوانین و مقررات در کانون خانواده می‌باشد. شاخص حقوقی، شناخت از حقوق و وظایف است که بازخورد افراد نسبت به اعضای خانواده و حوادث درون آن را شکل می‌دهد. هر کدام از شاخص‌های سه‌گانه دارای مؤلفه‌هایی هستند که مجموعاً ده مؤلفه را تشکیل می‌دهند. این مؤلفه‌ها عبارتند از: (۱) ازدواج و رضایت جنسی (۲) خوش بینی و رضایت مندی (۳) نقش‌ها و مرزها (۴) مدیریت مالی (۵) فرزند و فرزندپروری (۶) واقع بینی و اعتماد متقابل (۷) تعهد و مسئولیت‌پذیری (۸) کنترل رفتار (۹) جهت‌گیری مذهبی و

۱۰) صمیمیت، هم‌دلی و همفکری (صفورایی، ۱۳۹۲، ص ۳۰). عوامل مؤثر بر کارآمدی خانواده فراوان است. این عوامل در گستره‌ای از عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، جسمانی و معنوی جای می‌گیرند. از جمله عوامل مؤثر بر این کارآمدی «هوش هیجانی» است. هوش هیجانی یکی از مفاهیمی است که از دیرباز مورد توجه محققان علوم روان‌شناختی بوده و تعاریف گسترده‌ای از هوش هیجانی ارائه داده‌اند، از جمله «هوش هیجانی نوع دیگری از هوش است که شامل شناخت احساسات خویشتن و استفاده از آن برای اتخاذ تصمیمهای مناسب در زندگی است و توانایی اداره مطلوب خلق و خوی وضع روانی و کنترل تکانش هاست» (گلمن، ۱۳۸۳، ص ۳۵۴). هم‌چنین بار-آن^۲ (۱۹۹۷؛ به نقل از میردریکوندی، ۱۳۸۸، ص ۵۲) هوش هیجانی را مجموعه‌ای از استعدادها و توانایی‌هایی که عامل سازگاری مؤثر با محیط و کسب موفقیت در زندگی است، تعریف می‌نماید. می‌توان هوش هیجانی را در یک عبارت جامع، شامل مجموعه‌ای از توانایی‌های شناخت، درک، توصیف هیجان‌های خود و دیگران و پردازش صحیح آن‌ها به منظور ارائه واکنش مناسب دانست. بر این اساس، مفهوم هوش هیجانی، یعنی «شناخت و پردازش صحیح عواطف خود و دیگران به نحوی که بتوانیم بر پایه آن، رفتاری مبتنی بر اخلاق، وجدان جمعی و معنویت داشته باشیم» (میردریکوندی، ۱۳۸۸، ص ۵۲). در مورد مؤلفه‌های هوش هیجانی، دیدگاه‌های مختلفی ارائه شده است. بار-آن (۲۰۰۰) هوش هیجانی را مشتمل بر ۵ مولفه و ۱۵ زیر مجموعه می‌داند. این ۵ مؤلفه عبارتند از: ۱. مهارت‌های درون فردی (توانایی‌های فرد در آگاهی از هیجان‌ها و کنترل آن‌ها) ۲. مهارت‌های میان فردی (توانایی‌های شخص برای سازگاری با دیگران و مهارت‌های اجتماعی) ۳. مؤلفه سازگاری (انعطاف‌پذیری، توان حل مسئله و واقع‌گرایی شخص) ۴. مؤلفه‌ی خلق و خوی عمومی (نشاط و خوشبینی فرد) ۵. مؤلفه‌ی کنترل تنش‌ها (توانایی تحمل تنش و کنترل تکانه‌ها) و ۱۵ زیر مجموعه هوش هیجانی عبارتند از: خودآگاهی هیجانی، خودابرازی، عزت نفس، خودشکوفایی، استقلال، هم‌دلی، مسؤلیت‌پذیری اجتماعی، روابط بین فردی، واقع‌گرایی، انعطاف‌پذیری، حل مسأله، تحمل فشار روانی، کنترل تکانه، خوش‌بینی، شادمانی (بار-آن، ۲۰۰۰).

در آموزه‌های اسلامی، هیجان‌ها به عنوان عنصر اساسی روح انسانی بیان شده است و با ژرف‌نگری، کنترل و مدیریت احساسات و عواطف را به خصوص در کانون خانواده مورد توجه

1. Goleman D.

2. Bar-On

قرار داده است (کافی، ج ۵، ص ۵۶۹). با نگاهی به منابع حدیثی می‌بینیم که مؤلفه‌هایی چون مسئولیت‌پذیری اجتماعی، هم‌دلی، تشخیص هیجانات دیگران، ارتباط میان فردی تحت عناوینی چون صله‌ی رحم و آداب معاشرت با دیگران آمده است (بحارالانوار، ج ۶۸، ص ۳۸۲ و من لایحضره الفقیه، ج ۳، ص ۳۸۴).

طبق بررسی‌های به عمل آمده علی‌رغم اینکه در پژوهش‌های پیشین به بررسی ابعاد مختلف خانواده و هوش هیجانی پرداخته شده است، در هیچ یک از آن‌ها رابطه کارآمدی خانواده با هوش هیجانی مورد بررسی قرار نگرفته است. بنابراین به ذکر تحقیقاتی پرداخته خواهد شد که رابطه بعضی از این متغیرها را با هم مورد مطالعه قرار داده‌اند.

آلینا تورکولت و کریستینا تولبور^۱ (۲۰۱۴) در پژوهشی نشان دادند که بین سطح هوش هیجانی کودکان و والدین رابطه مستقیمی وجود دارد. اسمیت، کیاروچی و هیون^۲ (۲۰۰۸) در نمونه‌ای مشتمل بر ۴۵ زوج به این نتیجه رسیدند که هوش هیجانی و رضایت از زندگی رابطه مثبت و معناداری دارند. لاولکار^۳ (۲۰۰۷) در پژوهشی با استفاده از مدل توانایی می‌آراز هوش هیجانی در میان جمعیت هندی نشان داد که بین هوش هیجانی و رضایت زناشویی رابطه معناداری وجود دارد. هالی، یابیکو و بنین^۴ (۲۰۰۶) در پژوهشی که با هدف بررسی ارتباط بین هوش هیجانی و طلاق انجام دادند، مشخص شد که بین عامل هوش هیجانی و میزان طلاق رابطه معناداری وجود دارد. فیزر^۵ (۲۰۰۱) رابطه‌ی هوش هیجانی و رضایتمندی زناشویی در مدیران را در ۱۱۲۰ مدیر متأهل مورد بررسی قرار داد و نتایج حاکی از آن بود که در گروه رضایت‌مند، افراد در ۱۴ مؤلفه از عوامل پانزده‌گانه هوش هیجانی بار-آن امتیاز بالاتری از گروه ناخشنود کسب کرده‌اند. هم‌چنین تحقیق اسکات و مآلوف (۱۹۹۸) درباره رابطه هوش هیجانی و رضایتمندی زناشویی نشان داد افرادی که نمرات برتری در هوش هیجانی به‌دست آورده‌اند و نیز افرادی که به همسران‌شان نمرات بالایی در هوش هیجانی داده بودند به نحو معناداری از رضایت زناشویی بالاتری برخوردار بودند.

در ایران نیز پژوهش جعفری بلالمی و دیگران (۱۳۹۴) در زمینه بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های مبتنی بر هوش هیجانی بر میزان رضایت زناشویی دانشجویان دانشگاه مازندران نشان داد

1. Alina Turculeț, Cristina Tulbure.
2. Smith, Ciarrochi & Heavn.
3. Lavalekar.
4. Holley, Yanikau & Benin.
5. Fizer.M.

که کسب مهارت‌های مبتنی بر هوش هیجانی می‌تواند به میزان زیادی از مشکلات زناشویی و رشد نگران‌کننده طلاق در جامعه به ویژه در جامعه دانشجویان کاسته و بر میزان رضایت زناشویی آن‌ها بیافزاید. هم‌چنین نتایج پژوهش بخشایش (۱۳۹۳) درباره پیش‌بینی رضایت زناشویی بر اساس هوش هیجانی و هوش معنوی زوجین در ۴۰۰ زوج شهر یزد نشان داد که هوش معنوی و هوش هیجانی با رضایت زناشویی رابطه مثبت دارند و هوش هیجانی بیشتر از هوش معنوی می‌تواند رضایت زناشویی را پیش‌بینی کند. در پژوهشی دیگر حسنی و دیگران (۱۳۹۲) نقش هوش هیجانی و طرحواره‌های هیجانی در رضایتمندی زناشویی زنان را در ۲۰۰ زن متأهل بررسی کردند. نتایج نشان داد که شناسایی طرحواره‌های هیجانی زوجین راه‌کار مناسبی در بهبود کیفیت روابط اعضای خانواده است. علاوه بر این زنانی که از سطح هوش هیجانی بالاتری برخوردارند از زندگی زناشویی خود رضایت بیشتری دارند.

جولی فیتنس (به نقل از سرمد، ۱۳۸۷، ص ۴۲) معتقد است می‌توان از مفهوم هوش هیجانی حتی به عنوان یک دستورالعمل برای موفقیت در زندگی زناشویی و ازدواج استفاده کرد. چرا که اهمیت هوش هیجانی در روابط صمیمی موجب می‌شود افرادی با هوش هیجانی بالاتر، ازدواج‌های بادوام‌تر و شادتری داشته باشند. در مجموع مطالعات و تحقیقات اندیشمندان در این حوزه نقش موثر هوش هیجانی در روابط اجتماعی، روابط خانوادگی و تربیت فرزند می‌باشد و در نتیجه انتظار می‌رود رابطه معناداری با ارتقای کارآمدی خانواده داشته باشد. از این رو، پژوهش حاضر در صدد بررسی رابطه هوش هیجانی و کارآمدی خانواده در طلاب خواهر متاهل شاغل به تحصیل در مرکز آموزشی، تربیتی و پژوهشی جامعه المصطفیٰ ﷺ العالمیه است. بر همین اساس دو سؤال اصلی پژوهش حاضر عبارتند از:

۱. آیا بین مؤلفه‌های هوش هیجانی و کارآمدی خانواده رابطه معناداری وجود دارد؟
۲. آیا هوش هیجانی می‌تواند به طور معنادار، شاخص‌های کارآمدی خانواده را پیش‌بینی کند؟

روش اجرای پژوهش

روش تحقیق، جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری: این پژوهش بر اساس هدف، جزء تحقیقات کاربردی و بر اساس روش از نوع تحقیقات توصیفی، تحلیلی است و برای گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. در پژوهش حاضر به منظور آزمون فرضیات

تحقیق از ضریب هم‌بستگی پیرسون و رگرسیون خطی استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش، طلاب متأهل مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی به تعداد کل ۵۴۰ نفر بوده‌اند. حجم نمونه براساس جدول مورگان، ۲۲۵ نفر از دانش‌پژوهان مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی که در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری مشغول به تحصیل بودند به عنوان گروه نمونه انتخاب شدند. روش نمونه‌گیری در پژوهش حاضر در دسترس بود؛ اما برای انتخاب گروه نمونه از بین کل طلاب مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی استفاده شد. بدین صورت که روش نمونه‌گیری برحسب مقطع تحصیلی طبقه‌ای و در انتخاب نهایی نمونه جهت تکمیل پرسش‌نامه، روش تصادفی ساده بود. در ابتدا با مراجعه به بخش آموزش مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، برنامه درسی مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در رشته‌های مختلف تحصیلی، در دو شیفت صبح و عصر دریافت شد. سپس از میان کلاس‌های مختلف هر مقطع، تعدادی از کلاس‌ها به صورت تصادفی انتخاب شده و پرسشنامه‌ها در کلاس‌ها توزیع شد. در این پژوهش از ۲۲۵ نفر انتخاب شده که پرسش‌نامه بین آن‌ها توزیع شد، ۱۸۰ نفر در کارشناسی، ۳۵ نفر در کارشناسی ارشد و ۱۰ نفر در مقطع دکتری مشغول به تحصیل بودند.

ابزارهای پژوهش: در این پژوهش جهت جمع‌آوری داده‌ها از مقیاس هوش هیجانی بار-آن و مقیاس سنجش کارآمدی خانواده استفاده شد.

مقیاس سنجش کارآمدی خانواده: پرسشنامه ۷۹ سؤالی سنجش کارآمدی خانواده توسط صفورایی در سال ۱۳۸۸ تدوین و هنجاریابی شد. این پرسشنامه دارای سه شاخص بینشی، اخلاقی و حقوقی است که هر کدام از شاخص‌های سه‌گانه دارای مؤلفه‌هایی هستند که مجموعاً ده مؤلفه را تشکیل می‌دهند.

میزان اعتبار این پرسشنامه با استفاده از روش ضریب هم‌سانی (آلفای کرونباخ) و روش دو نیمه‌سازی بررسی شده است. ضریب هم‌سانی درونی براساس آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه (۸۹٪)، شاخص بینشی (۸۵٪)، شاخص اخلاقی (۸۹٪)، و شاخص حقوقی (۷۶٪) می‌باشد. هم‌چنین اعتبار پرسشنامه از طریق دو نیمه‌سازی براساس ضریب اسپیرمن براون (۸۳٪) و براساس ضریب دو نیمه‌سازی گاتمن (۸۳٪) به دست آمده است. نتایج تحقیق صفورایی نشان داد پرسشنامه از اعتبار و ثبات درونی مطلوب برخوردار است (صفورایی،

۱۳۸۸، ص ۱۵۵). هوشیاری، تقییان و صفورایی پاریزی (۱۳۹۵) با استفاده از نظریه سؤال - پاسخ پرسش نامه ۷۹ سوالی کارآمدی خانواده را مجدد هنجاریابی کردند. نتایج نشان داد قدرت تمیز و میزان آگاهی ۱۹ پرسش به اندازه کافی نیست و گزینه هایی که نشان دهنده ی کارایی «بسیار کم» و «کم» هستند، نمی توانند پاسخ گویان را از هم تفکیک کنند. بنابراین سؤالات مذکور حذف و آن دو گزینه با هم ترکیب و پرسش نامه اصلاح شد. در نهایت پرسش نامه کارآمدی خانواده با ۶۰ سوال و سه مؤلفه بینشی، حقوقی و اخلاقی ارائه شد و در پژوهش حاضر از نسخه ۶۰ گویه ای هوشیاری و همکاران استفاده شده است.

پرسش نامه هوش هیجانی بار-آن: این آزمون دارای ۱۱۷ سؤال و ۱۵ مقیاس می باشد که توسط بار- آن بر روی ۳۸۳۱ نفر از ۶ کشور (آرژانتین، آلمان، هند، نیجریه و آفریقای جنوبی) ۴۸/۸ درصد آنان مرد و ۵۱/۲ درصد آنان زن بودند، اجرا شده و به طور سیستماتیک در آمریکای شمالی هنجاریابی گردید. نتایج حاصل از هنجاریابی نشان داد که آزمون از حد مناسبی از اعتبار و روایی برخوردار است. این پرسش نامه در ایران نیز توسط سموعی و همکاران (۱۳۸۰) هنجاریابی شده و روایی و پایایی آن به وسیله استادان و متخصصان تأیید شده است. نسخه فارسی آن با ۹۰ سؤال در جامعه دانشگاهی ایران هنجار شده است (فقیهی پور، ۱۳۸۹، ص ۱۳۹).

این پرسش نامه از پنج عامل ترکیبی درون فردی، بینفردی، مدیریت استرس، سازگاری، خلق کلی و پانزده خرده مقیاس تشکیل شده است. این خرده مقیاس ها عبارتند از خودآگاهی هیجانی، خود ایزاری، عزت نفس، خودشکوفایی، استقلال، هم دلی، مسئولیت پذیری اجتماعی، روابط بین فردی، واقع گرایی، انعطاف پذیری، حل مسأله، تحمل فشار روانی، کنترل تکانش، خوش بینی و شادمانی. ضریب آلفای کرونباخ برای فرم اصلی برابر با ۰/۷۶ و ضرایب بازآزمایی آن پس از یک ماه برابر با ۰/۸۵ و پس از ۴ ماه برابر با ۰/۷۵ گزارش شده است (بار- آن، براون، کرککالدی و تام، ۲۰۰۰). اعتبار فرم کوتاه آن نیز در دامنه ۰/۷۶ تا ۰/۹۳ برآورد شده است (مارکی و وندروال، ۲۰۰۷). برای نسخه فارسی ضرایب آلفای کرونباخ و دو نیمه سازی به ترتیب برابر با ۰/۹۳ و ۰/۸۸ (سموعی، ۱۳۸۰) و در پژوهش دیگری (زینعلی و خسروچاوید، ۱۳۸۹) ضریب آلفا برابر با ۰/۷۰ و بازآزمایی (با فاصله یک ماه) برابر با ۰/۷۲ گزارش شده اند (آزادی و محمدطهرانی، ۱۳۸۹، ص ۵۰).

ده شیری (۱۳۸۲) پایایی این آزمون را از روش بازآزمایی و روش آلفای کرونباخ مورد بررسی

قرار داد. در روش بازآزمایی، ضریب هم‌بستگی نمرات نوبت اول و نوبت دوم که به فاصله زمانی یک ماه برای ۳۵ نفر از آزمودنی‌ها محاسبه گردید، ۷۳٪ به دست آمد؛ باثبات‌ترین خرده مقیاس‌ها در طول زمان عبارتند از «تحمل فشار»، «کنترل تکانه» و «انعطاف‌پذیری» با ضرایب بازآزمایی به ترتیب ۸۹٪، ۸۴٪ و ۸۱٪. کم‌ترین ضرایب بازآزمایی برای خرده مقیاس‌های «خودابرازگری»، «مسئولیت‌پذیری اجتماعی» و «استقلال» با ضرایب بازآزمایی به ترتیب ۵۸٪، ۶۲٪ و ۶۵٪ می‌باشد. در ضرایب پایایی به روش آلفای کرونباخ، میانگین ضرایب آلفا برابر با ۷۳٪ بود که بالاترین ضرایب آلفا در مورد خرده مقیاس «حرمت نفس» و معادل ۸۵٪ و کم‌ترین آن‌ها در مورد خرده مقیاس «مسئولیت‌پذیری اجتماعی» و معادل ۴۹٪ به دست آمد (اسماعیلی، ۱۳۸۶، ص ۱۶۰).

در این پژوهش به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از شاخص‌های مرکزی، شاخص‌های پراکندگی، هم‌بستگی پیرسون و رگرسیون خطی چندگانه استفاده شد و همه تحلیل‌ها با استفاده از نسخه ۲۱ نرم‌افزار SPSS انجام شده است.

یافته‌های پژوهش

در پژوهش حاضر برای تلخیص و طبقه‌بندی داده‌ها از آمار توصیفی استفاده شد. هم‌چنین جهت بررسی رابطه‌ی هوش هیجانی و کارآمدی خانواده از آزمون هم‌بستگی پیرسون و رگرسیون خطی چندگانه استفاده شد که در ادامه ارائه شده است.

جدول ۱: توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس سن آن‌ها

سن	فراوانی	درصد	درصد معتبر
کم‌تر از ۲۵ سال	۴۶	۲۰/۴	۲۲/۲
بین ۲۵ تا ۲۹ سال	۹۴	۴۱/۸	۴۵/۴
بین ۳۰ تا ۳۴ سال	۴۳	۱۹/۱	۲۰/۸
بین ۳۵ تا ۳۹ سال	۱۴	۶/۲	۶/۸
۴۰ سال و بیشتر	۱۰	۴/۴	۴/۸
بی‌پاسخ	۱۸	۸/۰	-
جمع	۲۲۵	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰

یافته‌های پژوهش بیان‌گران است که به لحاظ سن، ۴۱/۸ درصد افراد بین ۲۵ تا ۲۹ سال، ۲۰/۴ درصد کم‌تر از ۲۵ سال، ۱۹/۱ درصد بین ۳۰ تا ۳۴ سال داشته‌اند. میانگین سن

پاسخ‌گویان ۲۸/۳ سال با انحراف معیار ۵/۴۷ است، به لحاظ مدت زمانی که از تأهل هر یک از پاسخ‌گویان گذشته است، ۲۵/۳ درصد افراد بین ۵ تا ۹ سال، ۲۰/۴ درصد افراد بین یک تا چهار سال، ۱۸/۲ درصد افراد بین ده تا چهارده سال و ۱۴/۲ درصد افراد بیشتر از چهارده سال از ازدواج‌شان گذشته است.

جدول ۲: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس مدت زمان تأهل آن‌ها

مدت زمان تأهل	فراوانی	درصد	درصد معتبر
یک سال و کم‌تر	۱۸	۸/۰	۹/۳
بین یک تا چهار سال	۴۶	۲۰/۴	۲۳/۷
بین پنج تا نه سال	۵۷	۲۵/۳	۲۹/۴
بین ده تا چهارده سال	۴۱	۱۸/۲	۲۱/۱
پانزده سال و بیشتر	۳۲	۱۴/۲	۱۶/۵
بی‌پاسخ	۳۱	۱۳/۸	-
جمع	۲۲۵	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰

نتایج پژوهش بر اساس مدت زمان تأهل نشان داد به صورت میانگین ۸/۳ سال از زمان ازدواج پاسخ‌گویان گذشته است، بیش از ۷۹ درصد پاسخ‌گویان دارای تحصیلات کارشناسی بوده‌اند. ۱۵/۶ درصد نیز در مقطع کارشناسی ارشد در حال تحصیل بوده‌اند. ۴/۴ درصد نیز در مقطع دکتری تحصیل می‌کردند. شاخص‌های توصیفی متغیرهای مورد مطالعه در جدول (۱) و (۲) آمده است.

جدول ۳: شاخص‌های توصیفی متغیر کارآمدی خانواده

زیرمقیاس	کمینه	بیشینه	میانگین	انحراف معیار	کجی	کشیدگی
بینشی	۳۶	۶۰	۴۹/۵	۶/۱۶	-۰/۱۲	-۰/۹۷
حقوقی	۲۴	۴۲	۳۴/۴	۴/۳۰	-۰/۲۰	-۰/۹۱
اخلاقی	۴۲	۷۸	۶۳/۶	۸/۰۷	-۰/۵۲	-۰/۳۸
نمره کل	۱۰۴	۱۸۰	۱۴۷/۵	۱۷/۲۲	-۰/۳۱	-۰/۷۱

جدول شماره (۳) بیان‌گر نمرات طلاب در هر یک از شاخص‌های بینشی، حقوقی و اخلاقی و هم‌چنین کارآمدی کل خانواده است.

جدول ۴: شاخص‌های توصیفی متغیر هوش هیجانی

کشیستگی	کجی	انحراف معیار	میانگین	بیشینه	کمینه	زیرمقیاس	
-۰/۰۱	۰/۰۹	۲/۹۹	۲۱/۵	۳۰	۱۲	خودآگاهی	درون فردی
-۰/۲۱	-۰/۰۱	۳/۴۹	۱۸/۴	۲۸	۸	خودآبرازی	
۰/۲۰	۰/۰۰	۲/۹۳	۲۲/۶	۳۰	۱۴	عزت نفس	
۰/۱۶	-۰/۰۹	۲/۷۱	۲۲/۷	۲۹	۱۴	خودشکوفایی	
۰/۳۰	-۰/۴۰	۳/۳۴	۲۰/۴	۲۸	۹	استقلال	
	۰/۵۱	-۰/۱۰	۱۱/۵۸	۱۰۵/۶	۱۲۷	۶۶	نمره کل درون فردی
-۰/۵۹	-۰/۰۹	۳/۰۶	۲۴/۴	۳۰	۱۵	هم‌دلی	بین فردی
-۰/۵۵	-۰/۴۱	۳/۰۶	۲۵/۲	۳۰	۱۸	مسئولیت‌پذیری	
۰/۱۰	-۰/۱۰	۳/۵۵	۲۳/۲	۳۰	۱۰	روابط بین فردی	
	-۰/۷۳	-۰/۰۵	۸/۱۰	۷۲/۷	۸۹	۵۵	نمره کل بین فردی
-۰/۰۱	۰/۱۰	۲/۸۳	۲۲/۶	۳۰	۱۵	حل مسئله	سازگاری
۰/۵۲	-۰/۲۵	۳/۲۲	۱۹/۷	۲۹	۸	واقع‌گرایی	
۰/۲۱	-۰/۰۳	۳/۱۵	۱۹/۱	۲۷	۱۰	انعطاف‌پذیری	
	۰/۷۱	۰/۲۵	۷/۰۵	۶۱/۴	۸۴	۴۰	نمره کل سازگاری
۰/۴۶	-۰/۱۷	۳/۳۳	۱۹/۲	۲۸	۸	تحمل فشار	مدیریت استرس
-۰/۱۲	-۰/۲۹	۴/۴۵	۱۸/۸	۲۹	۶	کنترل تکانه	
	۰/۱۸	-۰/۲۲	۶/۷۷	۳۸/۰	۵۶	۱۷	نمره کل مدیریت استرس
۰/۵۱	-۰/۵۰	۳/۳۴	۲۲/۸	۲۹	۱۱	شادمانی	خلق عمومی
-۰/۰۹	۰/۰۶	۳/۱۱	۲۲/۳	۳۰	۱۳	خوش‌بینی	
	۰/۳۴	-۰/۱۴	۵/۵۷	۴۵/۱	۵۷	۲۴	نمره کل خلق عمومی
	۰/۵۳	۰/۱۹	۳۰/۹۶	۳۲۲/۹	۴۰۸	۲۱۲	نمره کل هوش هیجانی

جدول شماره (۴) نشان‌گر اطلاعات توصیفی نمرات کسب شده در هر یک از مولفه‌ها و زیر مقیاس‌های هوش هیجانی و هم‌چنین نمره کل هوش هیجانی است.

جدول ۵: هم‌بستگی مؤلفه‌های هوش هیجانی و کارآمدی خانواده (N=۲۲۵)

نمره کل کارآمدی خانواده	اخلاقی	حقوقی	بینشی	
۰/۳۹۷**	۰/۳۵۸**	۰/۳۵۲**	۰/۳۹۶**	درون فردی
۰/۴۷۱**	۰/۴۵۷**	۰/۳۷۷**	۰/۴۵۶**	بین فردی
۰/۴۰۴**	۰/۳۷۶**	۰/۳۶۵**	۰/۳۸۲**	سازگاری
۰/۲۹۷**	۰/۲۷۷**	۰/۲۷۵**	۰/۲۷۵**	مدیریت استرس
۰/۴۹۴**	۰/۴۷۰**	۰/۴۱۹**	۰/۴۷۲**	خلق عمومی
۰/۵۱۸**	۰/۴۸۴**	۰/۴۴۹**	۰/۴۹۹**	نمره کل هوش هیجانی

نتایج جدول (۵) نشان می‌دهد بین دو متغیر کارآمدی کلی خانواده و هر یک از مولفه‌های

هوش هیجانی و نمره کل هوش هیجانی هم‌بستگی مثبت معناداری وجود دارد. و این هم‌بستگی‌ها بین $r = 0/29$ تا $r = 0/51$ در نوسان است که بیشترین هم‌بستگی بین نمره کل هوش هیجانی و نمره کل کارآمدی خانواده $r = 0/51$ است و کم‌ترین آن بین نمره مدیریت استرس و کارآمدی خانواده $r = 0/29$ می‌باشد.

جدول ۶: نتایج رگرسیون گام به گام کارآمدی خانواده بر اساس مؤلفه‌های هوش هیجانی

گام	متغیرهای پیش‌بین	منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معنی‌داری	R	R^2
۱	خلق عمومی	رگرسیون	۱۶۱۷۹/۵۷	۱	۱۶۱۷۹/۵۷	۷۱/۸۵	۰/۰۰۰	۰/۴۹۴	۰/۲۴۴
		باقیمانده	۵۰۲۱۶/۴۸۹	۲۲۳	۲۲۵/۱۸۶				
۲	خلق عمومی و بین فردی	رگرسیون	۱۹۹۵۸/۱۲	۲	۹۹۷۹/۰۶	۴۷/۷۰	۰/۰۰۰	۰/۵۴۸	۰/۳۰۱
		باقیمانده	۴۶۴۳۷/۹۳	۲۲۲	۲۰۹/۱۸۰				
۳	خلق عمومی و بین فردی و مدیریت استرس	رگرسیون	۲۰۸۴۷/۸۷	۳	۶۹۴۹/۲۹	۳۳/۷۱	۰/۰۰۰	۰/۵۶۰	۰/۳۱۴
		باقیمانده	۴۵۵۴۸/۱۸	۲۲۱	۲۰۶/۱۰				

نتایج بررسی‌ها در جدول (۶) نشان می‌دهد که پیش‌بینی کارآمدی خانواده پاسخ‌گویان بر اساس خلق عمومی، مؤلفه بین فردی و مدیریت استرس معنادار است. این سه متغیر در مجموع ۳۱/۴ درصد از کارآمدی خانواده پاسخ‌گویان را پیش‌بینی می‌کنند.

جدول ۷: نتایج رگرسیون گام به گام شاخص بینشی کارآمدی خانواده بر اساس مولفه‌های هوش هیجانی

گام	متغیرهای پیش‌بین	منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معنی‌داری	R	R^2
۱	خلق عمومی	رگرسیون	۱۸۸۸/۶۹۲	۱	۱۸۸۸/۶۹۲	۶۳/۸۱۹	۰/۰۰۰	۰/۴۷۲	۰/۲۲۳
		باقیمانده	۶۵۹۹/۵۳۱	۲۲۳	۲۹/۵۹۴				
۲	خلق عمومی و بین فردی	رگرسیون	۲۳۵۵/۹۴۷	۲	۱۱۷۷/۹۷۳	۴۲/۶۴۵	۰/۰۰۰	۰/۵۲۷	۰/۲۷۸
		باقیمانده	۶۱۳۲/۲۷۵	۲۲۲	۲۷/۶۲۳				

جدول (۷) نشان می‌دهد که پیش‌بینی شاخص بینشی کارآمدی خانواده پاسخ‌گویان بر اساس خلق عمومی و مؤلفه بین فردی معنادار است. این دو متغیر در مجموع ۲۷/۸ درصد از شاخص بینشی کارآمدی خانواده پاسخ‌گویان را پیش‌بینی می‌کنند.

جدول ۸: نتایج رگرسیون گام به گام شاخص حقوقی کارآمدی خانواده بر اساس مولفه‌های هوش هیجانی

گام	متغیرهای پیش‌بین	منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معنی‌داری	R	R ²
۱	خلق عمومی	رگرسیون	۷۲۸/۰۶۳	۱	۷۲۸/۰۶۳	۴۷/۴۵۸	۰/۰۰۰	۰/۴۱۹	۰/۱۷۵
		باقیمانده	۳۴۲۱/۰۶۶	۲۲۳	۱۵/۳۴۱				
۲	خلق عمومی و بین فردی	رگرسیون	۸۵۴/۸۶۸	۲	۴۲۷/۴۳۴	۲۸/۸۰۵	۰/۰۰۰	۰/۴۵۴	۰/۲۰۶
		باقیمانده	۳۲۹۴/۲۶۱	۲۲۲	۱۴/۸۳۹				
۳	خلق عمومی و بین فردی و مدیریت استرس	رگرسیون	۹۱۲/۷۴۹	۳	۳۰۴/۲۵۰	۲۰/۷۷۶	۰/۰۰۰	۰/۴۶۹	۰/۲۲۰
		باقیمانده	۳۲۳۶/۳۸۰	۲۲۱	۱۴/۶۴۴				

جدول (۸) نشان می‌دهد که پیش‌بینی شاخص حقوقی کارآمدی خانواده پاسخ‌گویان بر اساس خلق عمومی، مؤلفه‌ی بین فردی و مدیریت استرس معنادار است. این سه متغیر در مجموع ۲۲ درصد از شاخص حقوقی کارآمدی خانواده‌ی پاسخ‌گویان را پیش‌بینی می‌کنند.

جدول ۹: نتایج رگرسیون گام به گام شاخص اخلاقی کارآمدی خانواده بر اساس مولفه‌های هوش هیجانی

گام	متغیرهای پیش‌بین	منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معنی‌داری	R	R ²
۱	خلق عمومی	رگرسیون	۳۲۲۱/۳۸۴	۱	۳۲۲۱/۳۸۴	۶۳/۲۵۵	۰/۰۰۰	۰/۴۷۰	۰/۲۲۱
		باقیمانده	۱۱۳۵۶/۷۳۲	۲۲۳	۵۰/۹۲۷				
۲	خلق عمومی و بین فردی	رگرسیون	۴۰۳۸/۹۴۷	۲	۲۰۱۹/۴۷۴	۴۲/۵۳۹	۰/۰۰۰	۰/۵۲۶	۰/۲۷۷
		باقیمانده	۱۰۵۳۹/۱۶۸	۲۲۲	۴۷/۴۷۴				

جدول (۹) نشان می‌دهد که پیش‌بینی شاخص اخلاقی کارآمدی خانواده پاسخ‌گویان بر اساس خلق عمومی و مؤلفه بین فردی معنادار است. این دو متغیر در مجموع ۲۷/۷ درصد از شاخص اخلاقی کارآمدی خانواده پاسخ‌گویان را پیش‌بینی می‌کنند.

برای بررسی مناسب بودن مدل رگرسیون، توزیع باقیمانده‌های رگرسیون مورد بررسی قرار گرفت. نتیجه آزمون کلموگروه اسمیرونوف و شاپیرو ویلک نشان داد توزیع باقیمانده‌های رگرسیون نمره کل کارآمدی خانواده و هر یک از شاخص‌های حقوقی، بینشی و اخلاقی کارآمدی خانواده بر اساس مؤلفه‌های هوش هیجانی نرمال است؛ بنابراین می‌توان به نتایج رگرسیون اعتماد کرد.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر حاکی از آن بود که بین کارآمدی خانواده با هوش هیجانی در طلاب

خواهر متاهل شاغل به تحصیل در جامعه المصطفیٰ العالمیه هم بستگی مثبت معنادار وجود دارد. این یافته با نتایج پژوهش فیزر (۲۰۰۱)، اسکات و مألوف (۱۹۹۸)، حاجی پور (۱۳۹۲)، حسنی و دیگران (۱۳۹۲)، علی اکبری دهکردی (۱۳۹۱)، حسینی سه ده (۱۳۸۷)، یارمحمدیان (۱۳۸۶) هم سواست. آنان دریافتند که هوش هیجانی نقش معناداری در رضایت مندی زناشویی دارد. در تبیین این یافته ها می توان گفت هوش هیجانی از طریق ایجاد و حفظ روابط صمیمی و درک متقابل احساسات توسط همسران،^۱ کمک به رشد و پیشرفت آنان^۲ و تقویت مهارت های خود آگاهی،^۳ هم دلی،^۴ هم کاری و مشارکت با هم نوعان،^۵ اعتماد به خود،^۶ پذیرش مسئولیت،^۷ انعطاف پذیری،^۸ احترام به خود و دیگران،^۹ به افزایش کارآمدی خانواده و رضایت زوجین کمک می کند که در آموزه های دینی به این موارد اشاره شده است و می تواند نقش مؤثری بر ارتقای سطح کارآمدی داشته باشد.

یافته های پژوهش حاکی از آن است که پیش بینی کارآمدی خانواده پاسخ گویان بر اساس خلق عمومی، مؤلفه بین فردی و مدیریت استرس معنادار است. این یافته با نتایج پژوهش طراوت (۱۳۹۲)، شات و همکاران (۲۰۰۱)، جیمز و همکاران (۱۹۹۸)، کاسیمس، الدر و بوم (۱۹۸۷) هماهنگ است. در آموزه های دینی ثمرات خوش خلقی در خانواده، ایجاد مودت و محبت بین اعضای خانواده

۱. قال رسول الله ﷺ قول الرجل للمرأة اني احبك لا يذهب من قلبها ابدأ ركافي، ج ۵، ص ۵۶۹.
۲. قال الامام الرضا ﷺ: «ان لله عبادا في الأرض يسعون في حوائج الناس، هم الامنون يوم القيامة؛ خداوند در دروی زمین، بندگانی است که کارشان تلاش برای رفع نیاز و حاجت مردم است، آنان روز قیامت ایمن و آسوده اند. (وسائل الشیعه، ج ۱۶، ص ۳۶۶، ح ۲۱۷۷۶)؛ قال رسول الله ﷺ: خیر الناس من انتفع به الناس (مستدرک الوسائل، ج ۱۲، ص ۷۸، ح ۱۳۵۶۲).
۳. الامام علی ﷺ: «أفضل العقل معرفة الإنسان نفسه، فمن عرف نفسه عقل، و من جهلها ضل؛ برترین خرد ورزی، خود شناسی انسان است. پس هرکه خود را شناخت خردمند شد و هرکه خود را نشناخت گمراه گشت (محمد محمدی ری شهری، میزان الحکمه، ج ۳، ص ۱۸۷۶).
۴. عن الصادق ﷺ: «ترى المؤمنین فی تبارهم و تراحمهم و تعاطفهم کمثل الجسد إذا اشتكى (عضواً) تداعى له سائرُه (جسده) بالسهر و الحمى. مؤمنان را در نیکی و مهرورزی به یکدیگر و دوستی و ملامت به همدیگر، همانند یک پیکر می بینی که وقتی عضوی به درد آید و شکایت کند، اعضای دیگر با بی خوابی و تب با او هم صدا شوند و یکدیگر را فراخوانند (الحسین بن سعید، کتاب المؤمن، ص ۳۹، باب الاخوه بین المؤمنین).
۵. «تعاونوا علی البر و التقوی و ولا تعاونوا علی الإثم و العُدوان»، (مائده، آیه ۲)؛ قال رسول الله ﷺ: لا يزال الناس بخیر ما أمروا بالمعروف و نهوا عن المنکر و تعاونوا علی البر و التقوی؛ مردم همیشه در خیر خواهند بود تا وقتی که امر به معروف و نهی از منکر می کنند و در نیکی و پرهیزکاری یکدیگر را یاری می رسانند (بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۹۴).
۶. «يا أَيُّهَا الدِّينُ أَمْوَأُ عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ»، (مائده، آیه ۱۰۵)؛ «ولا تهنوا و لا تحزنوا و أنتم الأعلىون إن كنتم مؤمنين»، (محمد، آیه ۳۵).
۷. قال الامام زين العابدين ﷺ: «أعلم رَحِمَك اللهُ عزَّ و جلَّ عَلَيْكَ حَقُوقاً مُحِيطَةً بِكَ فِي كُلِّ حَرَكَةٍ تَحْرِكُهَا وَ سَكَنَةٍ سَكَنَتْهَا أَوْ حَالَ حَلَّتْهَا أَوْ مَنَلَتْ نَزَلَتْهَا أَوْ جَارِحَةَ قَلْبِهَا أَوْ آءَالَهُ تَصَرَّفَتْ فِيهَا فَأَكْبَرُ حَقُوقِ اللهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى عَلَيْكَ مَا أَوْجَبَ عَلَيْكَ لِنَفْسِهِ مِنْ حَقِّهِ الَّذِي هُوَ أَصْلُ الْحَقُوقِ (مستدرک الوسائل، ج ۱۱، ص ۱۵۴، ح ۱۲۶۶۴).
۸. «مَا يُرِيدُ اللهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ»، (مائده، آیه ۶)؛ قال رسول الله ﷺ: بعثت بالحنيفة السهلة السمحة (كافي، ج ۵، ص ۴۹۴).
۹. «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَا هُمَ مِنَ النَّبِيِّ وَالْبَخْرَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً»، (اسراء، آیه ۷۰).

دانسته شده است. چنان که در احادیث مختلفی به این مطلب اشاره شده است: «خوش رویی ریسمان محبت و عشق است»^۱. از طرف دیگر، عدم توانایی در کنترل عصبانیت، می‌تواند در کارآمدی خانواده تأثیری منفی و مخرب داشته باشد. در صورتی که داشتن صبر و تحمل بیشتر، باعث بروز واکنش‌های سنجیده‌تر و مؤثرتر در حل مشکلات می‌شود. لذا در آموزه‌های دینی، هم‌دلی و مدارا در میان اعضای خانواده از عوامل مهم استحکام و کارآمدی خانواده دانسته شده و حتی دستیابی به ایمان را بدون آن ممکن نمیدانند. چنانچه رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «بهترین مردان امت من کسانی هستند که نسبت به خانواده خود خشن نباشند و اهانت نکنند و دل سوزشان باشند و به آنان ظلم نکنند»^۲.

هم‌چنین یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که پیش‌بینی شاخص بینشی کارآمدی خانواده بر اساس خلق عمومی و مؤلفه بین فردی معنادار است. طبق این یافته، افراد دارای خلق عمومی و روابط بین فردی مثبت، افرادی شاد، مثبت، امیدوار و خوش بین هستند که می‌دانند چگونه از زندگی لذت ببرند. بنابراین دارای نمره بالاتری در شاخص بینشی کارآمدی خانواده هستند. این یافته هم‌سو با تحقیقات کارستن (۲۰۰۷)، جی اسونس (۲۰۰۶)، میرز (۲۰۰۴)، مایک فیزرو و همکارانش (۲۰۰۱)، چاروکی و همکاران (۲۰۰۱) و کاسپی، الدر و بوم (۱۹۸۷) است.

در تبیین این یافته می‌توان با استناد به روایات چنین گفت؛ خلق نیکو رابطه مثبتی با آرامش درون، باور، شناخت و ایمان قوی و صحیح به خداوند دارد که از لوازم مهم کارآمدی خانواده است. از بهترین ویژگی‌های مؤمن، خوش اخلاقی و بدترین خصلت او بددلی است که باعث ناسازگاری‌های بین فردی می‌شود.^۳ از این رو مومن‌ترین مردم، خوش اخلاق‌ترین آن‌ها و مهرورزترینشان به خانواده دانسته شده است^۴، چرا که دارای اخلاقی متواضعانه و روح و روانی محکم و استوار هستند^۵. ایمان از قوی‌ترین شناخت‌ها و بینش‌هاست (کابانی، ۱۳۹۵، ص ۲۰۴) و از آنجا که باعث اخلاق و تعامل بین فردی مثبت می‌گردد، می‌تواند شاخص

۱. قال أمير المؤمنين عليه السلام: البشاشة جباله المودة (عيون الحكم والمواعظ، ص ۴۴).

۲. قال رسول الله ﷺ: خير الرجال من ائمنى الذين لا يظاؤون على اهلهم ويحئون عليهم ولا يظلمونهم (مكارم الاخلاق، ص ۲۱۶).

۳. قال رسول الله ﷺ: خير ما اعطى الرجل المؤمن خلق حسن و شر ما اعطى الرجل قلب سوء في صورة حسنة. «بهترین چیزی که به مؤمن داده شده خوش اخلاقی و بدترین چیزی که به انسان داده شده دلی بد در چهره‌ای زیباست» کنز العمال، ج ۳، ص ۸.

۴. قال رسول الله ﷺ: احسن الناس ايمانا احسنهم خلقا و اظفهم باهله (بحار الانوار، ج ۶۸، ص ۳۸۷). قال أمير المؤمنين علي بن ابيطالب: اكملكم ايمانا احسنكم خلقا. «کامل‌ترین شما از جهت ایمان خوش اخلاق‌ترین شما است» عيون اخبار الرضا، ج ۱، ص ۴۱.

۵. قال الامام علي عليه السلام: في صفة المؤمن... صنيئ يخلته سهل الخليفة لين العريكة نفسه اطلب من الصلدا و هو اذل من العبد «اینان اخلاقی هموار و ملایم و طبیعتی نرم و متواضع دارند و روان‌شان از سنگ سخت محکم‌تر است و در رفتار با مردم از بندگان زر خرید، افتاده‌تر و خاضع‌تر؛ کلمات قصار، ۳۳۳.

بینشی کارآمدی خانواده را تقویت نماید. در واقع خانواده کارآمد هنگام مواجهه با مشکلات، با خوش بینی به جنبه های مثبت و مهم زندگی توجه کرده و از جنبه های منفی چشم پوشی می کند. زوج هایی که خود را مثبت ارزیابی می کنند، برای یک دیگر احترام قائل می شوند و وقتی با یک دیگر اختلاف نظر دارند، آن را به صورت نامشخص و انتقادات کلی یا به صورت اهانت کردن به همسر نشان نمی دهند، بلکه رفتارهای منفی طرف مقابل را نادیده می گیرند و از دیدگاه مثبت به مسأله نگاه می کنند (خادمی و عابدی، ۱۳۹۳، ص ۱۲). به این ترتیب روابط مثبت بین زوج ها افزایش می یابد و ناسازگاری های زناشویی با گفتگو و درک متقابل به صورت مثبت حل و فصل می شود.

پیش بینی شاخص حقوقی کارآمدی خانواده پاسخ گویان بر اساس خلق عمومی، مؤلفه بین فردی و مدیریت استرس معنادار است. این یافته هم سو با تحقیقات محرابیان (۱۹۹۹)، ویس و هیمن (۱۹۹۷)، فورس و السون (۱۹۸۹)، یزدانی و پناه علی (۱۳۹۴) است. جاکوبسون (۱۹۸۱) و استورات (۱۹۸۰) پیشنهاد میکنند که به کار بردن تقویت مثبت، حل مسئله، حل تعارضها، آموزش ارتباط بین فردی، مسئولیت پذیری و انعطاف داشتن اساس روابط زناشویی موفق است. کار (۲۰۰۴) موفقیت در ازدواج را با نحوه ارتباط برقرار کردن همسران با یک دیگر، نحوه تصمیم گیری آن ها و نحوه کنار آمدنشان با تعارضات مرتبط می داند. ناک (۱۹۹۵) یکی از مهمترین عوامل دخیل در ازدواج موفق را وجود حس تعهد برمی شمارد. فورس و السون (۱۹۸۹) ویژگی هایی همچون اهمیت دادن به روابط بین فردی را در سازگاری زناشویی مهم می پندارند. ویس و هیمن (۱۹۹۷) دریافته اند که همسران شاد و سازگار نسبت به همسرانی که سازگاری و رضایت زناشویی ندارند از هم دلی، مهارت حل مسئله، تحمل فشار، شادکامی و خوش بینی بیشتری برخوردارند. هیکس و پلات (۱۹۷۰) مسئولیت پذیری، هم دلی و توانایی کنار آمدن با فشارهای زندگی را از جمله موارد دارای ارتباط مثبت با شادکامی در ازدواج می دانند.

اسلام برای هر یک از دو عنصر اساسی بنیان خانواده یعنی زن و مرد کارکردها، وظایف و مسئولیت هایی اعم از حقوقی، عاطفی، اخلاقی و اجتماعی تعیین کرده تا هر یک از آن ها با عمل بدان، موجبات به وجود آمدن صمیمیت، صفا و تفاهم در نهاد خانواده را فراهم آورند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «مرد مسئول خانواده اش می باشد و هر سرپرستی مسئول افراد تحت

سرپرستی اش است، زن نیز نسبت به مال شوهرش سرپرست و مسئول است.^۱ اگر رعایت حقوق اعضای خانواده همراه با درک احساسات یک‌دیگر و ارزش دادن به آن (هم‌دلی)^۲ باشد و اعضا بتوانند بر اساس مدیریت استرس از طریق تحمل فشار و کنترل تکانه؛ روابط رضایتبخش متقابل را به وسیله نزدیکی عاطفی، صمیمیت، محبت کردن و محبت گرفتن^۳ (روابط بین فردی)، ایجاد کنند به ایجاد کارآمدی خانواده و رضایت مندی زن و شوهر می‌انجامد.

پیش‌بینی شاخص اخلاقی کارآمدی خانواده پاسخ‌گویان بر اساس خلق عمومی و مؤلفه بین فردی معنادار است. این یافته هم‌سو با پژوهش برادفورد (۱۹۸۳) است که نشان داد یکی از عوامل مؤثر در تداوم زندگی مشترک رعایت اصول اخلاقی در تعامل با همسر است. خلق عمومی رابطه مستقیمی با شاخص اخلاقی کارآمدی خانواده دارد. این شاخص شامل صبر، راست‌گویی، تکریم و احترام متقابل، مدارا با یک‌دیگر، دل‌سوزی و مهربانی و مثبت‌اندیشی و خوش‌بینی است. کارآمدی خانواده بدون توجه به دستورهای اخلاق اسلامی تأمین نخواهد شد و بهترین ضامن اجرایی قوانین و مقررات در کانون خانواده است و کارآمدی آن را تضمین می‌کند. اگر تضمین کارآمدی کانون خانواده، تنها بر اساس الزام حقوقی و قانونی بدانیم، خانواده از جمعی عاطفی و گرم به سازمانی خشک، بی‌روح، بدون عاطفه، اخلاق و بدون استحکام تبدیل خواهد شد و استوار و پایدار نخواهد ماند؛ لذا در خانواده نمی‌توان حقوق و اخلاق را از هم جدا کرد و مرز بین قواعد آن دو را به دقت رسم کرد (نبی‌پور، ۱۳۹۰، ص ۲۰).

در مجموع می‌توان گفت هوش هیجانی با توجه به اینکه خلق عمومی، خوش‌بینی، خود آگاهی، کنترل تکانه، انعطاف‌پذیری، هم‌دلی، مسئولیت‌پذیری و تعهد را افزایش می‌دهد و رضایت زناشویی و بهبود تعاملات در خانواده را در پی دارد، در ارتقاء کارآمدی خانواده نقش موثری ایفا می‌کند و تعالیم روح بخش اسلامی نیز بر آن تأکید داشته و در قالب ارشادات اخلاقی، عبادی و اعتقادی به مسلمانان توصیه شده است.

با توجه به نتایج حاصل از این پژوهش به مشاوران، درمان‌گران و پژوهش‌گران پیشنهاد

۱. قال رسول الله ﷺ: لرجل راع علی أهل بيته، و كل راع مسؤول عن رعيته، و المرأة راعية علی مال زوجها و مسئولة عنه (مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۲۴۸، ح ۱۶۶۱۲).

۲. قال علی ؑ: فدارها علی كل حال و احسن الصحبة لها لیصفو عیشك: همیشه با همسرت مدارا کن، و با او به نیکی هم‌نشینی کن تا زندگی با صفا شود، (من لایحضره الفقیه، ج ۳، ص ۵۵۶).

۳. قال رسول الله ﷺ: كلما ازداد العبد ایمانا ازداد حبا للنساء: هر چه ایمان بنده زیاد شود، محبت (وی) به زن‌ها نیز زیاد می‌شود (بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۲۸).

می شود با استفاده از آموزه های اسلامی در جهت تقویت مؤلفه های خلق عمومی، میان فردی و مدیریت استرس برای تقویت کارآمدی خانواده گام بردارند.

منابع

* قرآن کریم.

۱. آزادی، مهران و محمدطهرانی، مریم. (۱۳۸۹)، هوش هیجانی و سبک های دل بستگی، مجله روان شناسی تحولی، شماره ۲۵، ص ۴۹-۵۶.
۲. اسماعیلی، معصومه؛ احدی، حسن؛ دلاور، علی و شفیع آبادی، عبدالله. (۱۳۸۶)، تأثیر آموزش مؤلفه های هوش هیجانی بر سلامت روان، مجله روانپزشکی و روان شناسی بالینی ایران، شماره ۲، ص ۱۶۵-۱۵۸.
۳. بخشایش، علیرضا. (۱۳۹۳)، پیش بینی رضایت زناشویی بر اساس هوش هیجانی و هوش معنوی زوجین، فصلنامه علمی پژوهشی زن و جامعه، شماره ۲، ص ۶۹۸۴.
۴. برادبری، تراویس و جین گریوز. (۱۳۸۴)، هوش هیجانی (مهارت ها و آزمون ها)، ترجمه مهدی گنجی، تهران: ساوالان.
۵. حسنی، جعفر و همکاران. (۱۳۹۲)، نقش هوش هیجانی و طرحواره های هیجانی در رضایتمندی زناشویی زنان، فصلنامه خانواده پژوهشی، شماره ۳۶، ص ۴۹۰-۵۰۶.
۶. حسینی سده، محتبی. (۱۳۸۷)، بررسی رابطه بین هوش هیجانی و رضایتمندی زناشویی در دانش پژوهان مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام، پایان نامه کارشناسی ارشد، قم: موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
۷. سالاری فر، محمدرضا. (۱۳۸۵)، خانواده در اسلام و روان شناسی، تهران: انتشارات سمت.
۸. ستیر، وبرجینیا. (۱۳۸۸)، آدم سازی در روان شناسی خانواده، ترجمه بیرشک، بهروز، تهران: انتشارات رشد، چاپ هفتم.
۹. سراغی، همایون و صفورایی پاریزی، محمد مهدی. (۱۳۹۸)، بازتعریف خانواده بر اساس قرآن و منابع روایی، مجله پژوهش های روان شناسی اسلامی، شماره ۲.
۱۰. سرمد، سارا. (۱۳۸۷)، آیا نابغه ها باهوش هستند (نگاهی به مفهوم هوش هیجانی)، مجله گزارش، شماره ۲۰۳، ص ۴۳-۴۲.
۱۱. شیخ صدوق (۱۴۰۴ق)، عیون أخبار الرضا، ج ۱، بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
۱۲. ----- (۱۴۰۴ق)، من لایحضره الفقیه، ج ۲۳، تصحیح علی اکبر الگفاری، قم: منشورات جامعه مدرسین فی الحوزه العالمیه فی قم المقدسه، چاپ الثانیه.
۱۳. شیخ طبرسی (۱۳۹۲ش)، مکارم الاخلاق، بیجا: منشورات الشریف الرضی، چاپ السادسه.
۱۴. شیخ کلینی (۱۳۶۵ش)، الکافی، ج ۵، طهران: دارالکتب الإسلامیه، چاپ الرابعه.
۱۵. صفورایی پاریزی، محمد مهدی. (۱۳۸۸)، شاخص های خانواده کارآمد از دیدگاه اسلام و ساخت پرسشنامه آن، رساله دکتری، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۱۶. علی اکبری دهکردی، مهناز. (۱۳۹۱)، رابطه بین هوش هیجانی و رضایت زناشویی در زوجین، مجله علوم رفتاری، شماره ۲، ص ۱۶۹-۱۶۱.
۱۷. فرگوسن، جرج ا و تاکانه، یوشیو. (۱۳۸۸)، تحلیل آماری در روان شناسی و علوم تربیتی، ترجمه علی دلاور و سیامک نقشبندی، تهران: ارسباران.
۱۸. فقیهی پور، جواد و همکاران. (۱۳۸۹)، بررسی رابطه بین هوش هیجانی و وظیفه شناسی در بین دانشجویان دانشگاه امام علی، مجله مدیریت نظامی، شماره ۳۹، ص ۱۶۲-۱۳۱.
۱۹. کاویانی، محمد. (۱۳۹۵)، روان شناسی در قرآن؛ آموزه ها و مفاهیم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۲۰. کریمی، سمیرا. (۱۳۹۱)، بررسی رابطه کارآیی خانواده با روایت پیوند زوجین، پایان نامه کارشناسی ارشد مشاوره خانواده، دانشگاه علامه طباطبائی.
۲۱. کیمیایی، علی و همکاران. (۱۳۹۰)، آموزش هوش هیجانی و اثربخشی آن بر کاهش پرخاشگری نوجوانان پرخاش جو، مجله پژوهش های روان شناسی بالینی و مشاوره، شماره ۱، ص ۱۶۶-۱۵۳.
۲۲. گلمن، دانیل. (۱۳۸۳)، هوش هیجانی، ترجمه نسرین پارسا، تهران: رشد.

۲۳. لیثی واسطی، علی بن محمد، *عیون الحکم و المواعظ*، بی‌جا: دارالحدیث، چاپ الأولى، بی‌تا.
۲۴. مجلسی. (۱۴۰۳)، *بحار الانوار*، ج ۱۰۰، ۶۸۰۹۷، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ الثالثه المصححه.
۲۵. محمدی ری شهری، محمد. (۱۴۱۶)، *میزان الحکمه*، ج ۱، ۴۰۳، بی‌جا: دارالحدیث، چاپ الأولى.
۲۶. میردربیکوندی، رحیم. (۱۳۸۸)، *مقایسه هوش، هوش هیجانی و عقل از دیدگاه روان‌شناسی و منابع اسلامی*، رساله دکتری روان‌شناسی تربیتی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۲۷. میرزای نوری. (۱۴۰۸)، *مستدرک الوسائل*، ج ۱۲، ۱۲، ۱۴، بیروت: مؤسسه آل‌البیت علیه السلام لإحياء التراث، چاپ الثانيه.
۲۸. نبی‌پور، علی. (۱۳۹۰)، *رویکرد متعالی اسلام به حقوق خانواده و نقش آن در تعادل و کارآمدی خانواده*، مجله طهورا، شماره ۸، ص ۲۲۰-۱۹۵.
۲۹. هوشیاری، جعفر؛ تقیان، حسن و صفورایی، محمد مهدی. (۱۳۹۵)، *هنجار یابی مجدد پرسش‌نامه سنجش کارآمدی خانواده با استفاده از نظریه پرسش-پاسخ، فصلنامه علمی، پژوهشی مطالعات اسلام و روان‌شناسی*، ش ۱۹، ص ۱۱۷-۹۹.
۳۰. یارمحمدیان، احمد. (۱۳۸۶)، *رابطه هوش هیجانی و رضایتمندی زناشویی، تقویت نظام خانواده و آسیب‌شناسی آن*، ج ۱، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۳۱. یزدانی، آذر و پناه علی، امیر. (۱۳۹۴)، *مقایسه هوش هیجانی زنان در آستانه طلاق و عادی شهرستان تبریز، فصلنامه پژوهش‌های نوین روان‌شناختی*، شماره ۳۹، ص ۲۸۰-۲۵۷.
32. Bar-on, R. (2000). The hand book of Emotional in telliynce: theory Develop ment, Assessment and application at home, School and work Place. Sanfran Cisco.
33. Carsten, W. (2007). Personality and quality of life the importance of optimism and goal adjustment. Quality of Life Research, 12, 26-72.
34. Fizer.M. EQ and Maritall Satisfaction, (2001) Personall mastery in emotional intelligence.
35. Mehrabian. A. &Blum, (1999), Personality and Treatment Correlate of Marital Satisfaction, Journal of personality, 5, 432-443.
36. Nancy J. Yanchus, L. T., Eby, C., E. Lance, Sabrina Drollinger (2011). Journal of Vocational Behavior, Volume 76, Issue 1, Pages 105-117.
37. Schutte N.S., Malouff J.M., Bobik C., Coston T.D., Greeson C., Jedlicka C., Rhodes E., Wendorf G. (2001), Emotional intelligence and interpersonal relations. The journal of social psychology , 141 (4): 523-36.
38. Smith, L, Ciarrochi, J & Heaven, C. L, (2008). The stability and change of trait emotional intelligence, conflict communication patterns, and relationship satisfaction: A one year longitudinal study, Personality and Individual Differences, 45, 8, 738-743.
39. Svence, G. (2006). Optimism and pessimism in relation to stability over stress and job. Journal of Counseling & Development, 82, 58-68.
40. Turculeț, A., Tulbure, C. (2014). Procedia – Social and Behavioral Sciences, Pages 592-596.
41. Whisman, M. A., Sheldon, C.T., Goering, P. (2000). Psychiatric disorders and dissatisfaction with social relationships: Does type of relationship matter? Journal of Abnormal Psychology, 109:803-808.